

Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* Tefsirine İlişkin Fragmanlar

Uğur Uzunkaya*

* Doç. Dr.

Erzurum Teknik Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Türk Dili
ve Edebiyatı Bölümü
uguruzunkaya@gmail.com
Erzurum / TÜRKİYE

Öz

Sanskritçe *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* Mahāyāna Budizmi'nin önemli sūtralarından biridir. Metnin Sanskritçesi yanında Çince, Tibetçe, Moğolca, Soğdca, Hoten Sakacası ve Eski Uygurca versiyonları da mevcuttur. Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* bugün Berlin, Kyōto ve İstanbul'da bulunan fragmanlardan oluşan bir metindir. *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* kadar bu metin üzerine yazılmış tefsirler de oldukça önemli bir yere sahiptir. Bunlar içerisinde özellikle *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* tefsirinin Eski Uygurca tercümesine ait fragmanlar bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunmaktadır. Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* tefsiri 48 fragman üzerine tesis edilmiştir ve 811 satır hacminindedir. Bu çalışmanın konusunu ise Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* tefsirine ait şimdiye kadar neşredilmemiş fragmanlar oluşturmaktadır. Tıpkı diğer fragmanlar gibi bu çalışmada ele alınan fragmanlar da Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunmaktadır. Çalışmaya esas alınan fragmanların Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* tefsirine ait olduğunun tespiti ve bununla birlikte ayrıntılı ve kapsamlı katalog bilgileri Simone-Christiane Raschmann tarafından yapılmıştır. Raschmann tarafından tespit edilen ve bu çalışmaya dâhil edilen fragmanların sayısı beştir ve arşiv numaraları sırasıyla şöyledir: U 2641 (T II 1080), U 3180 (T III B T.V. 51), U 3181 (T III B T.V. 51), U 3182 (T III B T.V. 51) ve U 3183 (T III B T.V. 51). Bu yazıda Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* tefsirine ait ve bahsi geçen arşiv numaralarına sahip fragmanların yazı çevirimi ve harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, dizininin/sözlüğünün hazırlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Eski Uygurca, *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*, Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* tefsiri, text edition.

Gönderim / Received:

22.01.2022

Kabul / Accepted:

07.11.2022

Alan Editörü / Field

Editor:

Meryem Koyun

Fragments of Old Uyghur Commentary on the *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*

Abstract

Sanskrit *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* is one of the important sūtras of Mahāyāna Buddhism. In addition to Sanskrit, Chinese, Tibetan, Mongolian, Sogdian, Khotanese and Old Uyghur versions of the text are also available. Old Uyghur *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* is a text composed of fragments preserved today in Berlin, Kyōto, and Istanbul. Commentaries on this text are as important as the *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*. Among these, fragments of the Old Uyghur commentary on the *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* are preserved in the Berlin Turfan Collection today. Old Uyghur commentary on the *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* is based on 48 fragments and has 811 lines. The subject of this paper is the fragments of the Old Uyghur commentary on the *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* that have not been published until now. Just like other

fragments, the fragments edited in this paper are also preserved in the Berlin Turfan Collection. The identification that the fragments based on the paper belong to the Old Uyghur commentary on the *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* and comprehensive catalog information are presented by Simone-Christiane Raschmann. The number of fragments identified by Raschmann and included in this paper is five, and their archive numbers are as follows: U 2641 (T II 1080), U 3180 (T III B T.V. 51), U 3181 (T III B T.V. 51), U 3182 (T III B T.V. 51) and U 3183 (T III B T.V. 51). In this paper, it is aimed to transcribe and transliterate the fragments of the Old Uyghur commentary on the *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* with the aforementioned archive numbers, to translate them to Turkish, and to prepare the index / glossary.

Keywords: Old Turkic, Old Uyghur, *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*, Old Uyghur commentary on the *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*, text edition.

GİRİŞ

Sanskritçe *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* Mahāyāna Budizmi'nin mevcut önemli sūtralarından biri olarak bilinmektedir. "*Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*'da en önemli karakter Vaiśālī şehrinden olan, ruhban sınıfından olmayıp manastırda çalışan zengin keşiş *Vimalakīrti*'dir ve bu sūtrada onun aracılığıyla Mahāyāna öğretisinin mükemmelliği sunulur" (Kasai, 2011, s. 7). Sanskritçe aslı metin kayıp olsa da bu metnin Çince, Tibetçe, Moğolca, Soğdca, Hoten Sakacası ve Eski Uygurca versiyonları/tercümeleri mevcuttur. *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*'nın Çincesinin bilinen sekiz versiyonundan günümüze yalnız üç versiyon kalmıştır (krş. Zieme, 2000, s. 8); "fakat yine de bunlar arasında Orta Asya'da yaygın olarak kullanılan, aynı zamanda metin parçaları bulunan ve Uygurca çeviri(ler)in kaynağı olan Kumārajīva'nın (*Taishō* nu. 475) çevirisidir" (Zieme, 2015, s. 847b; ayrıca krş. Kasai, 2011, s. 8). Kumārajīva'nın kaleme aldığı Çince versiyon 維摩詰所說經 *Weimojie suoshuo jing* adını taşımaktadır. Çince versiyon gibi eksiksiz olan bir diğer versiyon ise Tibetçede bulunur ve bununla birlikte Moğolca versiyon da Tibetçe versiyona dayanır. Soğdca ve Hoten Sakacasıyla kaleme alınan versiyonlar ise günümüze metin parçaları olarak kısmi şekilde gelebilmiştir (bk. Zieme, 2000, s. 7). "Tibetçe ve Moğolca versiyonlar dışındaki diğer bütün versiyonlar, Çince bir versiyona dayanmaktadır" (Kasai, 2011, s. 7-8). Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* bugün Berlin, Kyōto ve İstanbul'da bulunan fragmanlardan oluşan müstakil bir metindir; fakat yine aynı metne ait Eski Uygurca ile kaleme alınmış Soğd alfabeli fragmanlar da mevcuttur (bk. Fedakâr, 1994). Bunun yanında Eski Uygurca *Xuanzang Biyografisi* başta olmak üzere birkaç yazma eserde, bir ketebe kaydında ve bir fragmanda mevzubahis metne ilişkin atıflar bulunmaktadır (krş. Zieme, 2000, s. 9-11). Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*, aynı eserin Kumārajīva tarafından yapılan Çince versiyonunun çevirisine dayanmaktadır. Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*'nın nâşiri Zieme, mevcut metni A'dan I'ya dokuz yazma üzerine tesis etmiş, bununla birlikte Soğd alfabeli fragmanları (çalışmada S ile gösterilmiştir) ve kayıp fragmanları (çalışmada X ile gösterilmiştir) da eklemiştir. Mevzubahis metnin tarihlendirilmesinde Moğol öncesi dönem üzerinde fikir birliği bulunmaktadır (Zieme, 2000, s. 19; Kasai, 2011, s. 8-9). Bu Eski Uygurca metin tespit edilebilen fragmanlar temelinde 1225 satır hacindedir. Buna ilaveten yeri belirlenememesine karşın metne ait neşredilmiş fragmanların hacmi ise 116 satırdır. Zieme'nin 2000 yılındaki neşri sonrasında hem Zieme hem başka araştırmacılarca bu metne ait olduğu düşünülen fragmanlar tespit edilip neşredilmiştir. Bunlardan birisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde (Uygurca yazmaları nu. 5) korunan, ilk olarak Arat'ın vefatından sonra neşredilen bir makalesinde haber verdiği (1965, s. 266) ve daha sonra Maue ile Röhrborn (1980, s. 264) tarafından harf çevrimi yapılan fragmandır. Arat 1965'te ve Maue ile Röhrborn 1980'de Manihaist muhtevalı olduğu belirtilen bu fragmanın Zieme tarafından *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*'nın 8. ve 9. bölümlerine ait olduğu belirlenmiştir. Zieme, ön yüzünde 14 arka yüzünde ise 12 satır bulunan bu fragmanı neşretmiştir (bk. Zieme, 2003). Yine mevzubahis metne eş değer fragmanlarla birlikte yeni fragmanlar da neşredilmiştir. Ziyadesiyle parçalı olan bu fragmanlar Çince eş değer metin temelinde sıralanmıştır (bk. Wilkens, 2010).

Vimalakīrtinirdeśa-sūtra kadar bu metin üzerine yazılmış tefsirler de oldukça önemli bir yere sahiptir. Bunlar arasında Çince tefsirler hatırı sayılır ölçüdedir. Kasai, sekizi Orta Çince'de kaleme alınmış, yirmi birini de kayıp olarak tasnif ettiği toplamda Çince yirmi dokuz *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* tefsirinden söz eder ve günümüze gelebilen Çince tefsirler arasında en eskisinin 注維摩詰經 *Zhu weimojie jing* (*Taishō* nu. 1775) olduğunu belirtir (2011, s. 9-12). *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*'nın Çince tefsirlerinin ekol aidiyeti ve telif tarihleri bakımından birbirlerinden önemli ölçüde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (krş. Kasai, 2011, s. 9). Bu çalışmanın konusu da oluşturan Sanskritçe *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*'nın Eski Uygurca bir tefsiri ise bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan fragmanlardan oluşmaktadır. Zikredilen eserin neşrini gerçekleştiren Kasai'nin esere ve eserin Eski Uygurca yazmasına ilişkin sunduğu bilgiler şöyle özetlenebilir: Eserin tarihlendirmesinde çok az bilginin mevcut olması kesin bir hükümde bulunmayı mümkün kılmasa da metindeki birkaç terimin biçimi dolayısıyla eser, Uygur Budizmi'nin en erken dönemine ait sayılabilir. Bu noktada *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*'nın Eski Uygurca versiyonunun muhtemel en erken ortaya çıkış tarihinin takriben 11. yüzyıl olduğu kabul edilmelidir. Fakat Eski Uygurca yazma nüsha söz konusu olduğunda parçalı olması dolayısıyla yazılmasını emreden kim olduğu, yazılış tarihi gibi ketebe bilgilerine erişilememektedir. Mevzubahis yazmanın imlâ hataları ihtiva etmesi ve bununla birlikte dış seslerinin karışıklığı hadisesine ilişkin imlâ hatalarının mevcudiyeti bu yazmanın yüksek ihtimalle orijinal olmadığını ve hatta geç bir dönemde istinsah edildiğini göstermektedir (krş. Kasai, 2011, s. 12-13). *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*'nın Eski Uygurca versiyonunun hazırlanmasında Çince versiyonun esas alındığı kesindir; fakat bunların sayısı ziyadesiyle fazla olduğundan hangisinin esas alındığı hâlâ bir mesele olarak görülmektedir. "Bu sūtra hakkında Çince çok sayıda tefsir olmasına rağmen, Uygurca yazma bunların hiçbirisiyle yakından eşleşmemektedir. Bu nedenle, Uygurca tefsir ya tamamen bilinmeyen bir Çince tefsire dayanıyordu ya da daha makul görüneceği üzere, Çince tefsirler oldukça özgürce kullanılarak böylece yeni bağımsız bir tefsiri ortaya koyan yeni bir çalışma ortaya çıktı" (Zieme, 2015, s. 847b; krş. Kasai, 2011, s. 21-22).

Daha evvel de değinildiği gibi, Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* tefsirine ait fragmanlar bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunmaktadır. Mevzubahis eserin neşrini gerçekleştiren Kasai, metnini 48 fragman üzerine tesis etmiştir. Müstakil bir metin olarak Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* tefsiri 811 satır hacminindedir. Bu çalışmanın konusunu ise Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* tefsirine ait şimdiye kadar neşredilmemiş fragmanlar oluşturmaktadır. Tıpkı diğer fragmanlar gibi bu çalışmada ele alınan fragmanlar da Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunmaktadır. Çalışmaya esas alınan fragmanların Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* tefsirine ait olduğunun tespiti ve bununla birlikte ayrıntılı ve kapsamlı katalog bilgileri Simone-Christiane Raschmann'a aittir. Bu çalışmadaki fragmanların katalog bilgileri Almanya'daki Doğu Yazmalarının Kataloglanması (*Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland*, kısaca KOHD) projesi kapsamında Göttingen Bilimler Akademisi'nin genel ağ sayfasında mevcuttur. Simone-Christiane Raschmann tarafından tespit edilen ve bu çalışmaya dâhil edilen fragmanların sayısı beştir ve arşiv numaraları sırasıyla şöyledir: U 2641 (T II 1080), U 3180 (T III B T.V. 51), U 3181 (T III B T.V. 51), U 3182 (T III B T.V. 51) ve U 3183 (T III B T.V. 51). Bu fragmanların toplam satır sayısı 59 olsa da bütün fragmanlar göz önünde bulundurulduğunda bir satırda en fazla üç kelime korunmuştur. Hatta bununla birlikte 8 satırda da yalnızca birkaç harf kalıntısı mevcuttur. Dolayısıyla metnin çok fazla hasar gördüğünün ve bununla birlikte de ilgili fragmanların bütünlüklü neşirdeki yerlerinin tespit edilmesinin zor olduğunun belirtilmesi gerekir. Yine mevcut satırların ciddi hasarı sebebiyle Çince eş değer metin(ler)deki yerinin tespiti de zorlaşmaktadır.

Bu çalışmada yukarıda zikredilen arşiv numaralarına sahip fragmanların yazı çevirimi ve harf çevirisinin sunulması, bununla birlikte Eski Uygurca metnin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılarak dizininin / sözlüğünün hazırlanması amaçlanmıştır. Çalışmada ayrıca bir metne ilişkin açıklama kısmı hazırlanmamış, izah gereken meselelerde dipnota yer verilmiştir. Fragmanların çeviri yazı ve harf

çeviriminde *Uigurisches Wörterbuch*'da [= *Uygurca Sözlük*] kullanılan yazı çevirimi ve harf çevirisi yöntemi takip edilmiştir (Röhrborn, 1977-1998, s. 9-10 ve s. 13-14; Röhrborn, 2010, s. XXXIII-XXXV). Bu yazı çevirimi yönteminde <ç> yerine <ç> ve <ş> yerine de <ş> kullanılmasının dışında Röhrborn'un yöntemi tamamıyla takip edilmiştir. Eski Uygurca metnin Türkiye Türkçesine aktarımında metindeki ciddi hasar sebebiyle kelimesi kelimesine aktarım yolu izlenmiştir.

Eski Uygurca Metnin Yazı Çevirimi ve Harf Çevirisi

U 2641 (T II 1080)

A sayfası

01	01	... . ///... ..
02	02	... . k///... ..
03	03	... .. biläyi[n] ançulayu ... . pyl'yy/ 'nçw'lyw ... ..
04	04	... .. köñülg[är-] ¹ ... . /y l'r kwynkwlk// ... ..
05	05	... .. közünür ... . kwyz wnwr ' / ... ..
06	06	... .. törötä ... . /l twyrwt' ... ..

B sayfası

07	01	... .. [kö]ñülkä ... . ///kwl k' 'wrw... ..
08	02	... .. yiltız ... . yn yylytz ... ..
09	03	... .. tetyük ... . // tytywk t/... ..
10	04	... .. bäg ... . nkww// p'k ... ..
11	05	... .. bütürür ... . /wr pwytwrwr /y... ..
12	06	... .. [köñ]ül teti[r] ... . ///wl tyty/ ... ..

U 3180 (T III B T.V. 51)

A sayfası

13	01	... .. bo ärü[r] ... . (P) pw 'rw/ ...
14	02	... .. bo ärü[r] ... . (P) pw 'rw/ ...
15	03	... .. küniçi ... . /r kwynycy p... ..
16	04	... .. bo ärür ... ..

¹ köñülg[är-]: Bu tamamlama kesin değildir.

- 17 05 ..... pw 'rwr ... ..
 ..... bo ... ..
 ...../ pw ... ..

B sayfası

- 18 01 .....
 ...../yn/... ..
 19 02 ..... t(ä)ŋ[ri] ... ..
 ..... s' r ,, tñk// ... ..
 20 03 ..... lüğün beş ... ..
 ..... lwkyn pyş ... ..
 21 04 ..... üçünç ... ..
 ..... (P) 'wyçwnç ... ..
 22 05 ..... yolın... ..
 ..... (P) ywlyn... ..
 23 06 .....
 ..... (P) /tw... ..

U 3181 (T III B T.V. 51)

A sayfası

- 24 01 .....
 ...../...nw ...
 25 02 ..... [n]om ... lüg
 ..... w/.../wm /...lwk //
 26 03 ..... üç törlüg kılın[ç]
 ..... 'wyç t/yrlwk qylyn/
 27 04 ..... ažun ažunta
 ..... ynk' ''ž wn ''ž wnt'
 29 05 ..... burhan bar ärsär ,,
 ..... pwrq'n p'r 'rs'r ,,
 30 06 ..... upase bolur ,,
 ..... /k 'wp'sy pwlwr ,,

B sayfası

- 31 01 ..... [kı]lınç bo ärür ,, ölü
 ..... //lynç pw 'rwr ,, 'wylwt
 32 02 ..... kılınç bo ärür ,, ,,
 ..... qylynç pw 'rwr ,, ,,
 33 03 ..... [ä]rür ,, ugursuz tärs
 ..... /rwr ,, 'wqwrswz t'rs
 34 04 ..... ärür ,, äzüg yalğan²
 ..... 'rwr ,, 'z wk y'lq'n
 35 05 ..... ,, çäşu[r]mak ...
 ..... ,, ç'sw/m'q' ''y//
 36 06 ..... i[ç] taş ...
 ..... y'y/ t'ş ...

² äzüg yalğan: Bu ikileme 'yalan yanlış' anlamındadır, krş. Ölmez, 2017, s. 264 ve Şen, 2002, s. 108

37 07 .....
 ..... /.../ .....

U 3182 (T III B T.V. 51)

A sayfası

38 01 ..... [k]ılınç .....
 ..... /ylynç .....
 39 02 ..... ayıg k[ı]l[inç] .....
 ..... /''yyq q/l/// .....
 40 03 ..... bo är[ür] .....
 ..... ywz pw 'r// .....
 41 04 ..... küniçi .....
 ..... myr kwynycy p/.....
 42 05 ..... „ bo ärür .....
 ..... ysy „ pw 'rwr .....
 43 06 ..... barguçı .....
 ..... p'rqwcy my/.....

U 3182 (T III B T.V. 51)

B sayfası

44 01 ..... b[e]ş törl[üg] .....
 ..... p/ş twyr// .....
 45 02 ..... nomlam[ak] .....
 ..... nt' nwml'm// .....
 46 03 ..... t(ä)ñrilär .....
 ..... tkry l'r /.....
 47 04 ..... törtünç .....
 ..... / twyrtwnç .....
 48 05 ..... törlüg .....
 ..... twyrlwk 'w .....
 49 06 ..... [až]unıta .....
 ..... /// wnynt' .....
 50 07 .....
 ..... / .....

U 3183 (T III B T.V. 51)

A sayfası

51 01 ..... mingülü[g] .....
 ..... m mynkwlw/ .....
 52 02 ..... tülüg .....
 ..... /ş twylwk .....
 53 03 ..... ažunta .....
 ..... ysy 'z wnt' .....
 54 04 ..... [ar]hant³ yolu .....

³ [ar]hant: Bu sözcük kökeni itibarıyla Skt. *arhat'*a (Monier-Williams, 1899, s. 93c) dayanır, ayrıca krş. Soğd. *'r'Y'n* (Gharib, 1995, s. 56a, 1418. madde başı) ~ *ry'nt* (Gharib, 1995, s. 341a, 8472. madde başı); Toh. A *ärānt* (Poucha, 1955, s. 23) ve Toh. B *arhānte* (Adams, 2013, s. 27) ~ *arahānte* (Adams, 2013, s. 23).

55 05 ... ///q'nt ywly ...
 ...
 ... /// ... /w ...

U 3183 (T III B T.V. 51)

B sayfası

56 01 ...
 ...syq .../w...
 57 02 ... utlısı bo [ärür] ...
 ... 'wtlysy pw /// ...
 58 03 ... körmäk b[o] ...
 ... kwyrm'k p/ ...
 59 04 ... nom ...
 ... nwm kwyl'k ...

Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı

01 ... 02 ... 03 ... bileyim. Bu şekilde ... 04 ... düşün-
 ... 05 ... görünür ... 06 ... yasada ... 07 ... gönle ... 08 ... kök
 ... 09 ... adlandırılan ... 10 ... bey ... 11 ... tamamlar ... 12 ...
 ... gönüldür ... 13 ... budur ... 14 ... budur ... 15 ... kıskaç ... 16
 ... budur ... 17 ... bu ... 18 ... 19 ... tanrı ... 20 ...
 beş ... 21 ... üçüncü ... 22 ... yolun... 23 ... 24 ... 25
 ... öğreti (Skt. *dharmā*) ... 26 ... üç tür amel 27 ... varlığın her şeklinde 29 ...
 Buddha var ise, 30 ... mümin (Skt. *upāsaka*) olur. 31 ... amel budur. Ölü 32 ... amel
 budur. 33 ... -dır. Asılsız, sapkın 34 ... -dır. Yalnız 35 ... iftira etmek ... 36 ... iç ve
 dış 37 ... 38 ... amel ... 39 ... günah ... 41 ... kıskaç ...
 42 ... budur ... 43 ... gidecek ... 44 ... beş tür ... 45 ... tefsir etme
 ... 46 ... tanrılar ... 47 ... dördüncü ... 48 ... türlü ... 49 ...
 varlık biçiminde ... 50 ... süvari ... 52 ... tüylü ... 53
 ... varlık biçiminde ... 54 ... Arhat yolu ... 55 ... 56 ...
 57 ... mükâfatı budur ... 58 ... görme bu ... 59 ... öğreti (Skt. *dharmā*) ...

Dizin ve Sözlük

A

ançulayu 'bu şekilde' a. 03

[ar]hant < Soğd. 'rx'nt < Skt. *arhat* 'Arhat (kurtuluş yolunun dördüncü ve son aşamasında olan
 Budist rahip)' (UWNom1 228) [a]. *yolı* 54

ayıg 'kötü, fena' a. *k[ı]l[mç]* 'kötü amel, suç, günah' 39

ažun, [až]un < Soğd. ''žwn ~ 'zw'n(h) (Budizm'de) 'varlık şekli, varlık biçimi, canlıların içinde
 buldukları varlık şekli' (~ Skt. *gati*) a. *a.+ta* 27; [a].+m̄ta 49; *a.+ta* 53

B

bar 'var, mevcut' b. *bar ärsär* 29

bar- 'varmak, gitmek' b.-*guç* 43

bäg 'bey' b. 10

beş, b[e]ş 'beş' b. 20; b. *törl[üg]* 44

bil- 'bilmek' b.-*äyi[n]* 03

bo, b[o] 'bu' b. 13, 14, 16, 17, 31, 32, 40, 42, 57, 58

bol- 'olmak' *upase b.-ur* 30

burhan 'Buddha' b. *bar ärsär* 29

bütür- 'bitirmek, tamamlamak' b.-ür 11

Ç

çaşu[r]mak 'iftira etme' ç. 35

Ä

är-, [ä]r-, [är-] 'yardımcı eylem, -DIr; var olmak, mevcut olmak' ä.-sär 29; ä.-ür 16, 31, 32, 34, 42;
ä.-ü[r] 13, 14; ä.-[ür] 40; [ä].-ür 33, 57

üzüg 'yalan, yanlış' ä. *yalgan* 34

İ

i[ç] 'iç' i. *taş* 36

K

kılınç, [k]ılınç, [k₁]ılınç, kılın[ç], k[ı]l[ınç] 'iç, amel' k. 31, 32, 38, 39; üç törlüg k. 26

[kö]ñül, [kö]ñül 'gönül' [k]. 12; [k].+kä 07

könülg[är]- 'düşünmek' k. ... 04

körmäk 'görme' k. 58

közün- 'görünmek' k.-ür 05

küniçi 'kıskanç' k. 15, 41

M

mingülü[g] 'süvari, atlı' m. 51

N

nom, [n]om < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* 'öğreti, dinî kaide' (~ Skt. *dharma*) n. 25, 59

nomlam[ak] 'açıklama, tefsir etme' n. 45

Ö

ölüt 'cinayet' ö. 31

T

taş 'dış' i[ç] t. 36

t(ä)ñri, t(ä)ñ[ri] 'tanrı' t. 19; t.+lä 46

tärs 'yanlış, hatalı' *ugursuz* t. 33

tet- 'adlandırılmak; (-Ir ekiyle beraber) *tetir* {-DIr} bildirme, kopula' t.-i[r] 12

tetyük 'adlandırılan' t. 09

törlüg, törlüg, törl[üg] 'türlü' t. 48; b[e]ş t. 44; üç t. 26

törö 'yasa' t.+tä 06

törtünç 'dördüncü' t. 47

tülüg 'tüylü' t. 52

U

ugursuz 'asılsız, temelsiz' u. *tärs* 33

upase < Soğd. 'wp's'k ~ wp's'k < Skt. *upāsaka* 'mümin' u. *bolur* 30

utlı 'mükâfat, karşılık' u.+sı bo [ärür] 57

Ü

üç 'üç' ü. *törlüg kılın[ç]* 26

üçünç 'üçüncü' ü. 21

Y

yalgan 'yalan' *üzüg* y. 34

yiltız 'kök, esas' y. 08

yol 'yol' [ar]hant y.+ı 54; y.+ın 22

SONUÇ

Çince, Tibetçe, Moğolca, Soğdca, Hoten Sakacası ve Eski Uyğurca versiyonları da mevcut olan Sanskritçe *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* Mahāyāna Budizmi'nin önemli sūtralarından biridir. Özellikle bu metin üzerine yazılan tefsirler de farklı dillerde yer almaktadır. Bunlar arasında yer alan Eski Uyğurca tercüme bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan fragmanlardan oluşmaktadır. Bugün *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*'nın Eski Uyğurca versiyonunun hazırlanmasında Çince versiyonun esas alındığı bilirse de hangi Çince versiyonun esas alındığı kesin olarak tespit edilememektedir. Bu çalışmada da yine bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan fakat daha önceki neşre dâhil edilmeyen oldukça tahrip olmuş parçalı fragmanların neşirleri sunulmuştur. Bu çalışmanın sonuçları şöyle özetlenebilir: (1) Bu çalışmaya dâhil edilen fragmanların sayısı beştir. Fakat bu fragmanların çoğu yoğun bir tahrip sonucu büyük bir kısmın özellikle satır başı ve satır sonundan kaybetmiştir. Dolayısıyla hemen her bir satırında birkaç sözcüğün tanıklandığı bu satırlar esas metnin hangi bölümüne ait olduğunun tespiti meselesinde zorlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. (2) Bu çalışmadaki Eski Uyğurca metinlerin toplam satır sayısı 59'dur. Her bir satırda birkaç sözcük olması metnin bütünlüklü bir aktarımını da mümkün kılmamaktadır. (3) Metnin söz varlığı söz konusu olduğunda 44 madde başından oluştuğu söylenebilir. Bu madde başlarından 8'i (% 18.18) fiil iken, 36'sı (% 81.81) isimdir. Bu çalışma ile *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* tefsirinin Eski Uyğurca tercümesine metin neşri yoluyla küçük bir katkı sunulmak amaçlanmıştır.

SUMMARY

Sanskrit *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* is known as one of the major existing sūtras of Mahāyāna Buddhism. Although the original Sanskrit text is lost, Chinese, Tibetan, Mongolian, Sogdian, Khotan Saka language, and Old Uyghur versions of this text exist. Of the eight known versions of the Chinese version of the *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*, only three versions survive. The Chinese version written by Kumārajīva is called 維摩詰所說經 *Weimojie suoshuo jing*. Another version, which is complete like the Chinese version, is available in Tibetan, and the Mongolian version is also based on the Tibetan version. The versions written in Sogdian and Khotan Saka language, on the other hand, have survived as fragments of text to the present day.

Old Uyghur *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* is a detached text composed of fragments found today in Berlin, Kyōto, and Istanbul; but there are also fragments of Sogdian alphabet written in Old Uyghur of the same text. In addition, there are references to the text in question in a few manuscripts, especially in the Old Uyghur Xuanzang Biography, in a colophon and a fragment. Old Uyghur *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* is based on a translation of the Chinese version of the same work by Kumārajīva. Zieme, the publisher of the ancient Uyghur *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*, built the existing text on nine manuscripts A to I, but also added Sogdian fragments (indicated by S in work) and missing fragments (indicated by X in work). There is a consensus on the pre-Mongol period in the dating of the mentioned text. Old Uyghur text is 1225 lines on the basis of detectable fragments. In addition, the volume of the published fragments of the text is 116 lines, although the location cannot be determined.

Commentaries on this text are as important as the *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*. Among them, Chinese commentaries are quite large. Kasai mentions a total of twenty-nine *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* commentaries in Chinese, eight of which were written in Central China and twenty one of which he classified as lost, and states that the oldest surviving Chinese commentary is 注維摩詰經 *Zhu weimojie jing* (Taishō number: 1775). (2011, pp. 9-12). Fragments of the Old Uyghur commentary of *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* are preserved today in the Berlin Turfan Collection. Kasai, who published the work in question, based its text on 48 fragments. As a detached text, the Old Uyghur commentary on *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* has a volume of 811 lines. The subject of this study is the fragments of the Old

Uyghur *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* commentary, which have not been published until now. Just like other fragments, the fragments discussed in this study are preserved in the Berlin Turfan Collection. The determination that the fragments based on the study belong to the Old Uyghur *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* commentary, as well as detailed and comprehensive catalog information, belong to Simone-Christiane Raschmann. Catalog information of the fragments in this work is available on the website of the Göttingen Academy of Sciences as part of the Cataloging of Oriental Manuscripts in Germany (*Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland*, briefly KOHD). The number of fragments identified by Simone-Christiane Raschmann and included in this study is five, and their archive numbers are as follows: U 2641 (T II 1080), U 3180 (T III B T.V. 51), U 3181 (T III B T.V. 51), U 3182 (T III B T.V. 51) and U 3183 (T III B T.V. 51). Although the total number of lines of these fragments is 59, considering all the fragments, a maximum of three words were preserved in a line. In fact, there are only a few letter remnants in 8 lines. Therefore, it should be noted that the text has been heavily damaged and it is difficult to locate the relevant fragments in the complete publication. In this study, it is aimed to present the transcription and transliteration of the fragments with the above-mentioned archive numbers, and to prepare the index / glossary by transferring the Old Uyghur text to Turkey Turkish.

The results of this study can be summarized as follows: (1) The number of fragments included in this study is five. However, most of these fragments have lost a large part, especially the beginning and the end of the line, as a result of intense destruction. Therefore, these lines, in which several words are witnessed in almost every line, appear as a compelling element in determining which part of the main text they belong to. (2) The total number of lines of Old Uyghur texts in this study is 59. Having a few words in each line does not make a complete transfer of the text possible. (3) As far as vocabulary is concerned, it can be said that the text consists of 44 items. While 8 (18.18%) of the beginning of this article are verbs, 36 (81.81%) are nouns. With this paper, it is aimed to make a small contribution to the Old Uyghur version of *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* commentary through text edition.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.	Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.	Informed Consent:	No participants.
Mali Destek:	Bu yazı TÜBA-GEBİP tarafından desteklenmiştir.	Financial Support:	The Turkish Academy of Sciences- Outstanding Young Scientist Program (TÜBA-GEBİP) funded this paper.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.	Copyrights:	No material subject to copyright is included.

Ethical Statement/Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Uğur Uzunkaya)

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Atf Bilgisi / Cited as: Uzunkaya, U. (2022). Eski Uygurca *Vimalakīrtinirdeśa-sūtra* Tefsirine İlişkin Fragmanlar. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (48), 119-130. DOI: 10.21497/sefad.1218397

KISALTMALAR

bk.	Bakınız
Çin.	Çince
EUyg.	Eski Uyğurca
JEBD	<i>Japanese-English Buddhist Dictionary</i>
krş.	Karşılaştırınız
(P)	Pothī deliği
Skt.	Sankritçe
UWNom1	<i>Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 1: a-asvık, bk. Röhrborn 2015.</i>

KAYNAKÇA

- Adams, D. Q. (2013). *A dictionary of tocharian b. revised and greatly enlarged. Vol. 1-2.* Amsterdam & New York: Rodopi.
- Arat, R. R. (1965). Among the Uighur documents II. *Ural-Altische jahrbücher*, 36, 263-272.
- Fedakâr, D. (1994). Alttürkische Vimalakīrtinirdeśa-Fragmente in Sogdischer Schrift. K. Röhrborn & W. Veenker (Ed.), *Memoriae munusculum. gedenkband für annemarie v. gabain* içinde (s. 43-53). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Gharib, B. (1995). *Sogdian dictionary: Sogdian-Persian-English.* Tehran: Farhangian.
- Kasai, Y. (2011). *Der alttürkische Kommentar zum Vimalakīrtinirdeśa-sūtra.* Turnhout: Brepols.
- Maue, D. & Röhrborn, K. (1980). Zur alttürkischen Version des *Saddharmapuṇḍarīka-Sūtra.* *Central Asiatic journal*, 24, 251-273.
- Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English dictionary.* Oxford: Oxford University Press.
- Ölmez, M. (2017). Eski Uyğurca İkiemeler Üzerine. *Türk Dili araştırmaları yıllığı-bellekten*, 65(2), 243-311.
- Poucha, P. (1955). *Institutiones linguae tocharicae. Pars I: Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A.* Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství.
- Röhrborn, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 1-6: a-ärñäk.* Wiesbaden: Steiner.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. I. Verben. Band 1: ab- äzüglä-.* Stuttgart: Steiner.
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 1: a-asvık.* Stuttgart: Steiner.
- Şen, S. (2002). *Eski Uyğur Türkçesinde ikilemeler* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Wilkens, J. (2010). Einige weitere Fragmente des altuigurischen *Vimalakīrtinirdeśa.* *Ural-Altische jahrbücher*, 23, 49-69.
- Zieme, P. (2000). *Vimalakīrtinirdeśasūtra. Edition alttürkischer Übersetzungen nach Handschriftfragmenten von Berlin und Kyoto. Mit einem Appendix von Jorinde Ebert: Ein Vimalakīrti-Bildfragment aus Turfan.* Turnhout: Brepols.
- Zieme, P. (2003). A new fragment of the Old Uighur *Vimalakīrtinirdeśasūtra.* *Nairiku asia gengo no kenkyū / Studies on the Inner Asian Languages*, 18, 143-150.
- Zieme, P. (2015). Local literatures: Uighur. J. A. Silk & O. von Hinüber & V. Eltschinger (Ed.), *Brill's encyclopedia of Buddhism. Vol. I: literature and languages* içinde (s. 871-882). Leiden & Boston: Brill.

Elektronik Kaynaklar

- U 2641 (T II 1080) A sayfası: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2641seite1.jpg> B sayfası: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2641seite2.jpg> (Erişim tarihi: 23.08.2021)
- U 3180 (T III B T.V. 51) A sayfası: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3180seite1.jpg> B sayfası: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3180seite2.jpg> (Erişim tarihi: 23.08.2021)
- U 3181 (T III B T.V. 51) A sayfası: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3181seite1.jpg> B sayfası: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3181seite2.jpg> (Erişim tarihi: 23.08.2021)
- U 3182 (T III B T.V. 51) A sayfası: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3182seite1.jpg> B sayfası: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3182seite2.jpg> (Erişim tarihi: 23.08.2021)
- U 3183 (T III B T.V. 51) A sayfası: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3183seite1.jpg> B sayfası: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3183seite2.jpg> (Erişim tarihi: 23.08.2021)